



लसीकरण करा, कोंबड्यांतील रोग टाळा



प्रकाशन

महाराष्ट्र पशु व मत्त्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर
संशोधन अनुदान अंतर्गत

कोंबड्यांच्या निरोगी स्वास्थ्यासाठी लसीकरण महत्वाचे आहे. नियमितपणे लसीकरण न केल्यास रोगाची लागण होते. ठराविक रोगाचा प्रसार होण्यापूर्वी शिफारशीनुसार नियोजित लसीकरण करणे आवश्यक आहे. मैरेक्स, रानीखेत (मानमोडी), गंबोरा, फाऊलपॉक्स यासारख्या विषाणूजन्य रोगांचा उपचार होणे शक्य नसल्याने पक्ष्यांना लसीकरण हाच एकमेव उपाय आहे.

- गंबोरा, मैरेक्स यासारख्या रोगांमुळे मांसल कोंबड्यांतील रोगप्रतिकारकशक्ती कमी होते, तसेच त्यांच्या वजनातसुद्धा घट होते. अंडी देणाऱ्या कोंबड्यांमध्ये गंबोरा, रानीखेत, एवढॉप सिंड्रोम या रोगांमुळे अंडी देण्याचे प्रमाण कमी होते. अंड्याचे कवच पातळ होते, तसेच अंड्याच्या आतील गुणधर्मावरसुद्धा परिणाम होतो म्हणून पक्ष्यांना शिफारशीनुसार लसीकरण करावे.
- पैदासीच्या कोंबड्यांमध्ये रोगांविरुद्ध प्रतिकारशक्ती वाढावी म्हणून लसीकरण करणे गरजेचे आहे. याचा फायदा म्हणजे अशा कोंबडीच्या पिल्लांना आईकझून मिळणाऱ्या रोगप्रतिकारकशक्तीद्वारे गंबोरा, रानीखेत यांसारख्या रोगांपासून काही काळ सुरक्षित ठेवता येते.
- अंडी देण्याच्या काळात, पैदासीच्या कोंबडीपासून, तिच्या अंड्यातून पिल्लांना विषाणूची लागण होऊ नये म्हणून लसीकरण करावे.
- रोगाची लागण झालेल्या कोंबडीच्या गटाला उपचार करण्यासाठी लागणारा खर्च कमी करण्यासाठी लसीकरण केले पाहिजे. कोंबडीपासून मिळणाऱ्या उत्पादनात घट होऊ नये यासाठी लसीकरण फायदेशीर ठरते.

ब्रॉयलर पक्ष्यांचे लसीकरण

- ब्रॉयलर पक्षी बाजारात वयाच्या सहाव्या आठवड्यात विकले जातात. त्यांच्या या वाढीच्या कालावधीमध्ये रानीखेत, गंबोरा रोगांची लागण होण्याची शक्यता असते म्हणून त्यांचे लसीकरण आवश्यक आहे.
- एक दिवस वयाच्या पिल्लांना मैरेक्स लसीची ०.२ मि.लि.

मात्रा त्वचेखाली अंडी ऊबवणी केंद्रातच टोचली जाते. अंडी ऊबवणी केंद्रात या लसीची मात्रा पिल्लांना दिलेली आहे याची खात्री करूनच पिल्लांची खेरेदी करावी.

- पिल्ले प्रक्षेत्रावर आल्यानंतर सातव्या दिवशी मानमोडी रोग नियंत्रणासाठी लासोटा ही लस ०.२ मि.लि. डोळ्यात एक-एक थेंब टाकून द्यावी. त्यानंतर वयाच्या नवव्या दिवशी पक्ष्यांना गंबोरा लस डोळ्यांत थेंब टाकून द्यावी. त्यानंतर वयाच्या अठराव्या दिवशी गंबोरा लसीचा बुस्टर डोस, तर वयाच्या अट्ठाविसाव्या दिवशी मानमोडी रोगावरील लासोटा या लसीचा बुस्टर डोस डोळ्यांत थेंब टाकून द्यावा.
- डोळ्यामधून लसीकरण करताना लसीची मात्रा ही प्रमाणापेक्षा जास्त वापरली जाणार नाही याची खबरदारी घ्यावी. त्याचप्रमाणे लस ही सर्व पक्ष्यांना दिली आहे याची खात्री करावी. ब्रॉयलर पक्ष्यांच्या वाढीच्या काळात कमीत कमी चार लसी द्याव्यात.

अंडी देणाऱ्या पक्ष्यांमधील लसीकरण :

- अंडी देणाऱ्या कोंबड्यांना (लेअर पक्षी) विशेष लस दिली जाते. हे पक्षी साधारणतः वयाच्या बहात्तर आठवड्यांपर्यंत अंडी उत्पादनासाठी ठेवले जातात, त्यामुळे जास्त वयाच्या पक्ष्यांमध्ये रोगाची लागण होण्याची शक्यता जास्त असते. त्याचा परिणाम अंडी उत्पादनावर होतो.
- रानीखेत आणि इन्केक्षियस ब्रॉन्कायटीस यासारख्या रोगांमुळे अंडी उत्पादन कमी होते. याचा फायदा त्यांच्या अंडी उत्पादनाच्या कालावधीमध्ये रोगप्रतिकारकशक्ती निर्माण करण्यासाठी होतो.
- मांसल पक्ष्यांप्रमाणेच वयाच्या पहिल्या दिवशी लेअर पक्ष्यांना मैरेक्स लसीची ०.२ मि.लि. मात्रा, त्वचेखाली अंडी ऊबवणी केंद्रातच दिली जाते.
- पिल्ले प्रक्षेत्रावर आणल्यानंतर वयाच्या सातव्या दिवशी आणि अट्ठाविसाव्या दिवशी मानमोडी रोग नियंत्रणासाठीची लासोटा ही लस डोळ्यात थेंब टाकून दिली जाते.
- वयाच्या नवव्या आणि अठराव्या दिवशी गंबोरा लस डोळ्यात थेंब टाकून द्यावी. वयाच्या सहाव्या आणि चौदाव्या

आठवड्यात कोंबड्यांना देवीची लस लॅनसेटच्या साह्याने पंखामध्ये द्यावी.

- इन्फेक्शिअस कोरायझा या रोगावरील ए.बी.सी. मृत लसीची ०.५ मि.लि. मात्रा छातीत टोचावी.
- वयाच्या दहाव्या आठवड्यात 'आर २ बी' ही मानमोडी रोगावरील लस ०.५ मि.लि. मात्रेमध्ये छातीत टोचावी. इन्फेक्शिअस ब्रोन्कायटीस या रोगाची लस वयाच्या बाराव्या आठवड्यात पिण्याच्या पाण्यातून द्यावी.
- शेवटी वयाच्या सोळाव्या आठवड्यात लासोटा नावाची मृत लस ०.५ मि.लि. या प्रमाणात छातीत टोचावी.
- कोरायझा ही लस केवळ साथ पसरणाऱ्या भागात द्यावी. दर आठ आठवड्यांनी रानीखेत ही लस टोचून घ्यावी. 'आर २ बी' लस पक्ष्यांमध्ये देण्याअगोदर जंतनाशक पाजावे.

लसीकरणापूर्वी घ्यावयाची काळजी

- सर्वप्रथम कोंबडीच्या समुदायाला रोगाची लागण झाली असेल, तर त्या वेळेचे पक्ष्याचे वय लक्षात घ्यावे. त्याचप्रमाणे प्रक्षेत्रामध्ये प्रसार झालेल्या रोगाविषयीची माहिती, जवळच्या प्रक्षेत्रात असलेल्या पक्ष्यांत रोगांची माहिती आणि पक्ष्यांमध्ये अगोदर लसीकरण केल्याची माहिती करून घ्यावी, तसेच पक्ष्यांचे व्यवस्थापन, जैवसुरक्षितता आणि पक्ष्यांवर येणारा वातावरणाचा ताण याचाही विचार करावा.
- लसीच्या उपयुक्ततेनुसार आणि निर्माण करण्याच्या पद्धतीनुसार त्यांची वर्गवारी करता येते. लस ही जिवंत रोगजंतूवर प्रयोगशाळेत प्रक्रिया करून शीतशुष्क बनवली असल्याने आणि ती टोचल्याने पक्ष्यात रोग येऊ शकत नाही; परंतु प्रतिकारशक्ती मात्र निर्माण होते.
- पक्ष्यांमध्ये दिली जाणारी लस एकूण तीन प्रकारची असते. पहिला प्रकार म्हणजे जिवंत अतिसूक्ष्म विषाणूपासून बनवलेली लस त्याला आपण 'लाइझ्व व्हॅक्सिन' म्हणतो. दुसरा प्रकार म्हणजे निर्बल आणि अशक्त झालेल्या जंतूपासून बनवलेली लस त्याला 'ऑटेन्युएटेड व्हॅक्सिन'

म्हणतात. तिसरा प्रकार म्हणजे प्रक्रियेने मृत झालेल्या जंतूपासून तयार केलेली लस म्हणजेच 'किल्ड व्हॅक्सिन'.

- लस ही पक्ष्यांच्या शरीरात वेगवेगळ्या मागानि दिली जाते. उदा. स्नायूमध्ये म्हणजेच इन्ट्रामस्क्युलर, कातडीखाली म्हणजेच सबक्युट्नियस, डोल्यात थेंब टाकून त्याला आपण इंट्राओक्युलर म्हणतो. नाकात थेंब टाकून म्हणजेच इन्ट्रानेशल. पिण्याच्या पाण्याद्वारे, पंखांच्या पातळ पाळ्यातून यालाच आपण विंग बेग पद्धत असे संबोधतो.

लसीकरण करताना लक्षात घ्यावयाच्या वाबी

- सर्वप्रथम लसीकरण करताना शीत साखळीची विशेष खबरदारी आपण घ्यायला पाहिजे. लस थंड राहण्यासाठी फ्रिज, रेफ्रिजरेटर, धर्मासमध्ये, बर्फात साठवून ठेवावी. उष्णता लागल्यास लस खराब होते. कोणतीही लस ७ अंश सेल्सिअस खाली असलेल्या तापमानास साठवावी.
- लसीकरण नेहमी थंड वातावरणात करायला पाहिजे. उन्हाळ्याच्या दिवसांत लसीकरण पहाटे अथवा संध्याकाळच्या वेळेस केल्याने पक्ष्यांना त्रास होत नाही.
- लसीकरणासाठी लागणारी उपकरणे उदा. सीरिंज, सुया, पात्रे वापरण्यापूर्वी पाण्यात उकळून त्यांचे निर्जतुकीकरण करावे. लस नेहमी ताजी तयार केलेली, दोन तासांच्या आत वापरावी.
- लसीकरण झाल्यानंतर राहिलेल्या रिकाम्या बाटल्या, शिल्लक लस जमिनीत गाडून टाकावी. लसीकरण झाल्यानंतर पक्ष्यांना 'जीवनसतत्व ई' पाण्यातून द्यावे, त्यामुळे लसीकरणाचे निर्माण झालेले ताण कमी होण्यास मदत होते.
- मान्यताप्राप्त कंपनीकडूनच लस खरेदी करावी. लस तयार करण्यात आलेली तारीख, बॅच नंबर, एक्सपायरी डेट इत्यादी डेट पाहूनच लस खरेदी करावी.
- पिण्याच्या पाण्याद्वारे लस देण्यापूर्वी कमीत कमी चार तास पिण्याचे पाणी पक्ष्यांना देऊ नये. असे केल्याने सर्वच पक्षी तहानलेले असल्यामुळे लसयुक्त पाणी पितात, त्यामुळे सर्व पक्ष्यांना लस पोचते. पिण्याच्या पाण्याद्वारे लस

घ्यावयाची असल्यास त्या पाण्यात जंतुनाशक मिसळू नये. कारण त्यामुळे लसीची परिणामकारकता कमी होते.

- रोगाचा प्रसार झाल्यानंतर लस टोचणे निरुपयोगी ठरते, त्यामुळे पक्ष्यांच्या निरोगी अवस्थेतच त्यांना लस द्यावी. लसीकरण करताना पक्ष्यांवर कोणत्याही प्रकारचा ताण येणार नाही याची काळजी घ्यावी.
- जवळच्या भागात मानमोडी रोगाचा प्रसार झाल्यास आपल्या पक्षी समुदायास तो रोग पसरू नये म्हणून मानमोडीची लस द्यावी.
- लसीकरण नियोजित वेळेनुसार करावे. लसीकरणामुळे पक्ष्यांतील रोगावर प्रतिबंध घालता येतो. लसीकरणामुळे कोंबड्यांचे आरोग्य चांगले राहून मांस आणि अंडी उत्पादनात वाढ होते.

* मार्गदर्शक *

कर्नल प्रा. (डॉ.) ए. एम. पातुरुकर

मा. कुलगुरु, मपमविवि, नागपुर

डॉ. एस. व्ही. उपाध्ये

अधिष्ठाता, पशुविज्ञान विद्याशाखा,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. ए. यु. भिकाने

संचालक विस्तार शिक्षण,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. एन. व्ही. कुरुकुरे

संचालक संशोधन,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. व्ही. डी. आहेर

सहयोगी अधिष्ठाता
क्रांनापापवैम, शिरवळ, जि. सातारा

* लेखक *

डॉ. व्ही. डी. लोणकर, डॉ. ए. एस. कदम

सहाय्यक प्राध्यापक, कुक्कटपालनशास्त्र विभाग
क्रांतीसिंह नाना पाटील पशुवैद्यकीय महाविद्यालय, शिरवळ

* संकलन *

डॉ. स्मिता आर. कोलहे

संशोधन प्रकल्प प्रमुख, पशुवैद्यकीय व पशुसंवर्धन विस्तार शिक्षण विभाग
क्रांनापापवैम, शिरवळ, जि. सातारा

© www.mafsu.in

© www.knpcvs.in